

PREKMURSKI PUBLICISTIČNI JEZIK V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Prekmurski časopisi so na začetku 20. stoletja še izhajali v prekmurskem jeziku in madžarskem črkopisu, in sicer so ohranjali skoraj stotridesetletno protestantsko jezikovno normo in predpis. V njih se prepletajo sporočajska, vplivajska in zabavna vloga publicističnih besedil, znotraj teh pa se pojavljajo značilne časopisne besedilne vrste: vest, novica, poročilo, uvodnik, komentar in oglasi. V članku so predstavljeni različni tipi oglaševalskih besedil v *Kalendarju*, *Marijinem listu* in *Novinah*.

prekmurski jezik, publicistika, vloga publicističnih besedil, časopisne besedilne vrste

At the start of the 20th century, Prekmurje newspapers still appeared in Prekmurje dialect and in the Hungarian alphabet, thus preserving almost 130 years of Protestant linguistic norms and rules. They were a mixture of reporting, entertainment and instructive journalistic texts, within which characteristic newspaper genres were represented: news stories, reports, editorials, commentaries and advertisements. This paper presents different kinds of advertising text in *Kalendar*, *Marijin list* and *Novine*.

Prekmurje dialect, journalistic, role of journalistic texts, newspaper genres

0 Uvod

0.1 Na slovenskem narodnostnem ozemlju sta vse do srede 19. stoletja obstajali osrednjeslovenska (t. i. kranjščina) in vzhodnoslovenska (prekmurski in vzhodnoštajerski jezik) knjižna norma. Prvo so normirali slovenski protestanti v 16. stoletju – Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič –, druga pa se je knjižno potrdila v 18. stoletju v delih prekmurskih protestantov – Temlin, Sever, Štefan Küzmič – in v prvi polovici 19. stoletja v delih prekmurskih in vzhodnoštajerskih katoličanov – Mikloš Küzmič, Košič, Borovnjak; Dajnko, Šerf, Rižner. Dvojnost slovenske knjižne norme je bila posledica alpskega (karantanskega) in panonskega kulturno-zgodovinskega in jezikovno-geografskega vpliva – osrednjeslovenski knjižni jezik se je oblikoval v alpskem, vzhodnoslovenski pa v panonskem prostoru (Orožen 1996a: 80).

Prvi pisni dokazi o prekmurskem jeziku segajo v 16. stoletje, ko je bila napisana *Martjanska pesmarica I*. Danes velja za najstarejši ohranjeni zapis v prekmurskem jeziku. Iz kasnejših časov je ohranjena tudi mlajša *Martjanska pesmarica II* (1756

ali 1786) in še približno 60 drugih rokopisnih pesmaric, ki dokazujejo razširjenost prekmurskega jezika (Novak 1976: 36–39). Šele v 18. stoletju se je v prekmurskem prostoru pojavila prva tiskana knjiga (F. Temlin, *Mali katekizem*, 1715), temeljno delo prekmurskega slovstva je *Nouvi Zakon*, ki ga je Štefan Küzmič izdal leta 1771 – tj. prvi prevod svetega pisma nove zaveze iz grškega jezika v slovenščino –, do sredine 19. stoletja pa je sledilo kratko, vendar pomembno obdobje cerkvenih in redkih drugih tiskov v zgodovinskem razvoju prekmurskega jezika.

Prekmurski protestantski pisci so v 18. stoletju normirali svoj knjižni jezik na enak način kot Trubar in somišljeniki v 16. stoletju osrednjeslovenskega; pri Š. Küzmiču se to pokaže kot trdna jezikovna norma, ki je zavestno preseгла dolinske, ravenske in goričke (porabske) govorne posebnosti pri oblikovanju nadnarečne jezikovne tvorbe (Jesenšek 1998: 123), upoštevajoč tudi jezikovne vzorce predhodnih tiskov (*Mali Katechismus*, 1715; *Abecedarium szlovenszko*, 1725; *Red zvelicsansztva*, 1750). Na razvoj prekmurskega jezika je na poseben način vplivala tudi cerkvenoupravna razdelitev med dve škofiji. Južne prekmurske župnije, ki so bile ves čas pretežno katoliške, so pripadale zagrebški škofiji od leta 1094. Severni del Prekmurja s središčem v Murški Soboti in današnje Porabje pa sta bila priključena györski škofiji, ki je bila dolgo časa središče protestantskega gibanja. Leta 1777 so se prekmurski Slovenci prvič cerkvenoupravno združili – ozemlje škofije Győr se je razdelilo, ustanovljena pa je bila nova škofija v Sombotelu, ki je združila Slovence iz zagrebške in györske škofije (Orožen 1996a: 361). Združitev je pomenila za protestante in katolike tudi možnost prevajanja in tiskanja knjig v prekmurskem jeziku.

0.2 Danes se je v slovenski jezikoslovni literaturi uveljavilo prepričanje, da prekmurski tiski 18. in 19. stoletja niso pisani v narečju, ampak v knjižnem jeziku, ki se je skoraj dvesto let uporabljal sočasno z osrednjeslovenskim knjižnim jezikom, se od njega razlikoval, približeval in oddaljeval od kajkavščine in se sredi 19. stoletja združil z osrednjeslovenskim knjižnim jezikom v enoten slovenski knjižni jezik (Orožen 1996a; Jesenšek 1998, 1999, 2000, 2003). Izjema je prekmurski publicistični jezik, ki se je potrdil šele leta 1875, uveljavil in razširil pa v 20. stoletju, predvsem do konca prve svetovne vojne (Jesenšek 2000: 168).

1 Besedilne vrste

1.1 V prekmurskem publicističnem jeziku prve polovice 20. stoletja so prepoznavne želje, da so različne publicistične besedilne vrste (vest, novica, poročilo) in nekateri literarni prispevki (pesmi, pripovedke, prevedeno leposlovje) izraženi s sredstvi prekmurskega knjižnega jezika in ne odstopajo vidno od prekmurske knjižne norme 18. in prve polovice 19. stoletja. V publicistiki je šlo za ohranjanje tiste knjižne prekmurske tradicije, ki je bila normirana v Küzmičevem prevodu *Nouvega Zakona*, kot norma in predpis je bila potrjena v številnih

prekmurskih katoliških tiskih prve polovice 19. stoletja, od tam pa se je razširila v vse funkcijske zvrsti jezika, nazadnje tudi v publicistiko, kjer se je ohranjala še v 20. stoletju. V *Kalendaru szrcza Jezusovoga, Marijinem listu* in *Novinah* lahko vse do prve svetovne vojne spremljamo poskuse, da bi se prekmurski (knjižni) jezik uveljavil tudi v publicistiki, in sicer ob že razvitem cerkvenem in redkejšem posvetnem slovstvu. Gre za prepoznavno nadnarečno jezikovno rabo, ki kaže, da moremo pomakniti prehod prekmurskih tiskov iz knjižnega v narečni okvir v prvo polovico 20. stoletja.

1.2 *Novine* so sprva izhajale kot tednik (ob nedeljah) na štirih straneh in treh stolpcih. Prepletanje treh vlog publicističnih besedil je lepo razvidno iz njihove vsebine: vplivajska vloga je najbolj izrazita na prvi strani, ki je namenjena uvodnikom, povezanim s cerkvenimi prazniki. Po vsebini in obliki zelo spominjajo na pridige, saj jih uvajajo citati iz evangelijev, nato pa sledi njihova razlaga. Uvodniki so praviloma pisani tako, da so bili sprejemljivi za katoličane in protestante, saj je Klekl izdajal *Novine* z namenom, da bi jih brali vsi Prekmurci. Taka usmeritev je npr. razvidna iz oglasa, s katerim privablja nove naročnike:

Naročite si Novine! Približava se nam novo leto. Nove zgodbe de nam rodilo, tak vesele, kak žalostne. Srce naše je želno čaka zvediti. »Novine,« jedini tjedenski list za vogrske slovence, je bo vestno objavlaov v drugom leti, kak dozda. Naročite si je zato verni slovenci, katoličanci i evangeličanci. »Novine« lübijio vsakoga, pomagajo vsakomi, zato ka stojijo na podlagi Kristušovoga Srca, Večne Lübezni.

Cena Novin je za domače 3K, za amerikance pa 6 K [...]

Večina rubrik v *Novinah* ima sporočanje vlogo. Prevladujejo vesti, poročila in novice. Rubrika *Vojska* poroča v daljšem strnjem članku (praviloma en stolpec) o dogodkih na bojišču, nato pa v številnih kratkih vesteh, praviloma nekajvrstičnih, obvešča o posameznih zanimivostih, ki so razkrite že v odebeljeno pisanih naslovih (*Srbi dobili pomoč, Petrograd brezi vode, Angležke zgübitve, Boj za egipt*); *Glasi* so kratke zanimivosti iz domačih krajev (*Ogenj, Megla ga je požrla, Zgübila je knjigo ...*), *Gospodarstvo* pa prinaša poljudno pisane prispevke o delu v vinogradu, na njivi, v hlevu, poskuša izobraževati in svetovati, sporoča cene kmetijskih pridelkov na sejmih ...

1.2.1 V rubriki *Vojska* je prevladujoča časopisna besedilna vrsta vest. Vzorec pisanja je standardiziran.

1.2.1.1 V daljšem uvodnem poročilu Klekl najprej s pomočjo frazema in posebne rabe prvoosebne množinske oblike glagolov vzpostavi pisni stik z bralci »V zadnjoj številki smo že zapomnili, ka si je naš sveti oča rimpapa prizadevao, naj bi države sklenole ob božiči edentjedensko premirje«, nato pa poveže preteklost: »To prizadevanje našega červenoga vladarja je nej melo zaželjenega uspeha«, s sedanjostjo s pomočjo časovnega prislova sedanjosti: »Zato pa morejo nebože vojaki tüdi zdaj v teh svetih dneih stati na bojišči«.

1.2.1.2 Besedilo je v nadaljevanju oblikovano tako, da sledi vprašalni nastop »Ka je novoga na bojiščaj?«, odgovor na zastavljeno vprašanje pa je podan v daljšem poročilu, in sicer z brezosebni stavki: »Na srbskom bojišči se je v zadnjem tjedni zgodila sprememba«, ali neosebno rabo glagolskih oblik: »Znabiti pa zdaj, da so na ruskom bojišči rusi premagani, pride hitreje do odločitve tudi na francoskom bojišči«. Preteklik se pogosto prepleta z zgodovinskim in brezčasnim sedanjikom:

Rusi so v teh bojaj meli velke zgübitve pa morejo bežati nazaj na celoj črti. Naši je skrbno zasledüjejo pa preganjajo.

Z Karpatov so rusi tudi mogli pobegnoti. Nahajajo se zdaj šče samo v županiji Bereg. Pa tudi tü je včinilo naše armadno povelstvo vsa potrebna, naj se rusi kak najprle stirajo nazaj prek meje. Ravno tak slabo se godi rusom tudi v Bukovini.

1.2.1.3 Uvodno poročilo se zaključi z vestiškim nastopom: »Važnejši dogodki zadnjega jjedna so sledeči«, ki napoveduje najnovejše vesti. Gre za kratka, vodoravno nečlenjena in enostopenjska besedila, ki so sicer naslovljena, vendar pa se (poudarjeno natisnjeni) naslov nanaša na vsebino; za njim je pika, besedilo pa se nadaljuje v isti vrstici: »Rusko posojilo. Rusija se pogaja z londonskimi bankami za vojno posojilo. Najeti šče 40 milijonov funtov šterlingov«. Besedilo je zelo strnjeno, praviloma je sestavljeno iz treh do štirih enostavnih povedi, večstavčne so enostavno zložene z odvisnikom prve stopnje. Med slogovnimi postopki prevladuje informacijski opis, razlaganje pa je omejeno le na najnujnejše podatke:

Naši zrakolpovci nad Cetinjo. Preminoče dneve so naši zrakolpovci znova prileteli nad Cetinje, štero je glavno mesto Čarnegor, pa so metali bombe. Edno drugo poročilo pa pravi, ka so naši zrakolpovci te dneve tudi na francosko vojno brodovje v Jadranskom morji metali bombe.

Boji s čarnogorci. Z Cetinja se poročä, ka so čarnogorci osvojili mesto Višegrad pa zavzeli več naših vojakov. – To poročilo bi pa človek težko vervao. – Mesto Višegrad stoji v Bosniji.

1.2.2 V *Novinah* je tudi rubrika *Pošta*, zabavno vlogo pa opravljata predvsem rubriki *Leposlovje* (pesmi, krajše povesti, prevodi) in *Za kratek čas*, ki vsebuje tudi smešnice:

Pitajo cigana pod gaugami, ko je njegova slednja žela. – Jagode bi rad jo, pravi cigan. – Zdaj ti nemremo jagod dati v Andreščeki, pravijo njemi. – Nikaj nej, odgovori cigan, jes rad počakam do sprotoletja.

1.3 V prekmurski publicistiki je prisotna tudi posebna časopisna besedilna vrsta, ilustrirana zgodba, zametek stripa, ki se pojavlja v *Kalendarju* in *Marijinem listu*. Gre za celostransko zaporedje petnajstih risb, ki so opremljene z do trivrstičnimi podnapisi. Značilno je, da so povedi še v vlogi besedila, čeprav bi lahko bile na več mestih že tudi samostojne enote kot dopolnilo dobre risbe. Slike so oštevilčene, zgradba besedila pa opazno razpada na manjše enote, ki so členjene z nekončnimi ločili: »1. Tinek je nove lacse dobo, vszaki sze nyim veszeli, ata, mama, sztrina,

najbolje pa on«; tudi pogovor ni več označen z ločili za premi govor: »2. Ide k babici i pokazse naj i oni vidijo; i oni ga opominajo; pazi na nye«, »3. Ocsa ga szrcsno opomina; lepo pazi na nje; lače szo drage i lepe«, ampak s podpičjem, enako kot opisi: »4. Tinek beszsi znjimi; hitro pozabi na opominanje; szpadne i nove lace sze zamazsejo«. Povedi so poenostavljene enostavčne in praviloma sestavljene iz golih stavčnih členov, kar že nakazuje prehod v pravi strip in besedilo v oblakih.

2 Vloge publicističnih besedil

Prekmurski časopisi prve polovice 20. stoletja¹ so izpolnjevali sporočanje, vplivajnsko in zabavno vlogo. V najpomembnejših prekmurskih tiskih do prve svetovne vojne gre za njihovo prepletanje, le da v *Novinah* prevladujejo besedilne vrste s prevladujočo sporočanje (kratka in razširjena vest, novica, poročilo in prikaz), v *Marijinem listu* z vplivajnsko (uvodnik, komentar, portret) in v *Kalendarju* z zabavno vlogo.

2.1 Vplivajnska vloga je pri vseh treh časopisih jasno izražena že v naslovu (*Najszvetejšega szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo*) ali podnaslovu (Pobozen meszecszen lizst /*Marijin list*/, Pobožen, družbeni, pismeni list za vogrske Slovence /*Novine*/) in se kaže kot nazorsko katoliška, predvsem pa tudi narodno-spodbujevalna in ohranjevalna. Jožef Klekl je predstavil tako vlogo *Novin* v uvodniku Na znanje, kjer je za ohranitev slovenstva v Prekmurju in Porabju izpostavil dve najpomembnejši vrednoti, tj. vero in jezik (*Novine* 1918: 1):

¹ V 19. stoletju so izhajali trije časopisi: *Prijátel, Znanoszt razserjüvájöcs mészecsne novine*, urednik Imre Agustich, Buda-Pest, 1875–1877; *Muraszombat és vidéke. Murska Sobota in njena okolica*, urednik Tákaacs R. István, Sobota, 1884–1919, 1941–1945; *Dober pajdás. Kalendárium po sztárom szlovenszkom jeziki*, urednik Jozef Pusztai, Wellisch Béla, 1899–1925.

V začetku 20. stoletja so bili najrazširjenější *Kalendár szrca Jezusovoga*, urednik Franc Ivanocy, Szombotel, 1904–1944; *Marijin list*, urednik Jozsef Klekl st., Szombathely, 1904–1941; *Novine za vogrske Slovence. Družbeni, zabavni, podučeni list*, urednik Jožef Klekl st., Szombathely, 1913–1941. Prim. I. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1991*, Ljubljana, 1978.

Po prvi svetovni vojni se je tudi v Prekmurju pojavilo več časopisov (dnevnikov, tednikov, mesečnikov in koledarjev), ki pa so večinoma izhajali le kratek čas. Prim. Franc Kuzmič, *Bibliografijo prekmurskih tiskov 1920–1988*, Ljubljana, 1999; *Domovina. Meszecsne novine za szlovenszki národ*, Budapest, 1920–1922 (urednik Mikola Sándor); *Prekmurski glasnik. Neodvisen političen tednik*, M. Sobota, 1920–1922 (urednik Vekoslav Filipič); *Luther kalendari* (po 1923 *Evangeličanski kalendari*), 1920–1942 (urednik Kovats Stevan); *Naš slovenski kalendar*, M. Sobota, 1922; *Mörszka krajina. Vérsziveni, politični i kulturni tjédnik*, Márkisevci, 1922–1927 (urednik Stevan Kühar); *Düševni lizst. Mejszecsne verszke novine*, Püconci, 1922–1941 (urednik Luthar Adam); *Murske novine*, Murska Sobota, 1924; *Naše novine. Politični-gospodarski i kulturni tednik*, Murska Sobota, 1926; *Slovenska krajina. List za vzgojo in izobraževanje*, Dolnja Lendava, 1926–1927; *Kmečka moč. Gospodarski, narodni, kulturni tednik*, Murska sobota, 1927; *Glas naroda. Tednik seljačko-demokratske koalicije za Prekmurje*, Murska Sobota, 1928; *Marijikin ográček*, Črenšovci, 1932–1940; *Murska krajina. Tednik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, Murska Sobota, 1932; *Novi čas. Tednik za gospodarstvo in prosveto*, 1939.

V ZDA so do druge svetovne vojne izhajali: *Szlobodna reics – Free word*, Betlehem, 1916–1928; *Zvezda vogrszki Szlovencov – Star of Slovenians from Hungary*, Chicago, 1916–1922; *Zvona glasz*, Betlehem, 1921–?; *Amerikanszki Szlovencov glaszu – American Windish voice*, 1921–1954; *Szlovenszke novine*, Betlehem, 1929–?.

Novine čtejo slovenski kmeti, ki celi teden se trudijo na polji, po nedelah i svetkah se pa s velikim veseljem posluhšajo. To reč vam ščemo glasiti i zün cerkvi. Zato pa vu Novinah na prvom mesti naidete pobožne misli, navuk materecerkvi. Pelati vas ščemo po krščanskoj poti, zato pa boj povedamo alkoholi, pijanstvi, razvüzdanosti, grizdosti. [...]

Stare dobre navade ščemo obdržati. [...] Pobüdjavamo vam želo, da se včite drüge jezike, ar so vam potrebni, nego vsikdar vu obrambo vzememo naš materni jezik. Njega smo herbali, liki pole, štero obdelavamo.

Vsaki dom, zrak, šteroga vu sebe vlečemo, vse decinsko igranje i trüd odräšenih, vse nam vu väha in srca gluba i dumba vesti: Slovenec si ti. Za slovenščino se mi borimo, ar ž njov ostanemo, ka smo: pobožni, prosti, marljivi i šparavni krščeniki.

2.2 Katolištvu in slovenski narodnostni zavesti, ki sta v Novinah sicer poudarjeni in izpostavljeni, je Klekl dodal v programu še poljudno strokovnost in osnovno sporočanjisko vlogo svojega tednika, prisotno predvsem v vestičarskih in poročevalskih besedilnih:

Kmetje ste, zato se pa bodejo razlagale reči za kmetsko gospodarstvo (verstvo). Napredüvati morete i vu verstvi ino imanji, da bodete neodvisni, svoji gospodi.

I na slednje prinesem vam glase deželne, celoga sveta, od bojne i mira. Prinesem vam glase iz domačega kraja. Tü bi vi meni preveč lahko na pomoč prišli, či bi se je kaj spominanja vrednoga pri vas pripetilo ali se pa zgodi.

2.2.1 Vplivanjska narodnospodbujevalna in ohranjevalna vloga, ki jo je morala opravljati prekmurska publicistika v prvih dvajsetih letih 20. stoletja, je bila posledica močne in načrtne madžarizacije, ki se ji je uspešno upiral Ivanocyev krog na čelu s Francom Ivanocyjem, urednikom *Kalendarja* (Škafar 1970: 568): »Ves ta prekmurski periodični tisk je služil istemu poslanstvu kot mohorske knjige [...]. Narodna zavest se je pri prekmurskih Slovencih od leta do leta bolj poživljala.«. Minilo je že več kot sto trideset let od normiranja prekmurskega knjižnega jezika, razmere na Ogrskem pa za Slovence nikoli še niso bile tako težke. Protestanti so v 18. stoletju brez večjih težav izdajali prekmurske tiske, katoliški pisci so v začetku 19. stoletja prevzeli od Štefana Küzmiča normiran knjižni jezik in od Mikloša Küzmiča do Košiča je izšlo skoraj sto naslovov različnih prekmurskih knjig – njihov izid je npr. finančno in moralno podpiral tudi škof Szily (Škafar 1970: 569). Živahno knjižno ustvarjalnost med prekmurskimi Slovenci je ustavilo oblikovanje slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja (Orožen 1996b), saj je leta 1875, ko je začel izhajati Agustičev *Prijatelj*, prvi prekmurski časopis, število naraslo le na sto trideset (Škafar 1978). K temu je pripomogla tudi načrtna madžarizacija Slovencev, ki niso bili priključeni matičnemu narodu, in odločitev protestantskih piscev, da s podporo oblasti izdajajo knjige v »narečju«, kar pa se je kasneje izkazalo za preračunljivo potezo madžarske politike, ko so začeli širiti izmišljeno teorijo o vendskem jeziku in Prekmurcih, ki niso Slovenci. Kardoš in somišljeniki so bili tako zavedeni in spretno vključeni v slovenske raznarodovalne procese, ki jih v resnici nikoli niso podpirali (Jesenšek 2003).

2.2.1.1 Ivanocy se je na začetku 20. stoletja tako znašel v zelo težkem položaju, saj sta njegovi slovenski usmeritvi nasprotovala cerkvena in posvetna oblast na Madžarskem (Škafar, 1970: 570). Kljub temu se ni uklonil in je v *Hrani düszevni naszi Szlovenov* jasno izpostavil idejo »združene Slovenije«, ko je predstavil vlogo in namen *Kalendarja* in pozval Prekmurce, naj se nanj naročijo (*Kalendar* 1904: 77):

Da je družstvo szamo te mococse nasztaviti csi zadoszta kotrig sze najde: opominamo vasz z-vrejlim szrczom sze dobre szlovence vogerszke nase domovine, ne zamüjdite to dobro priliko, stera sze vam ponüja po szkrblivoszti i darovitnoszti vrloga visesnjszega pasztira. Csi sze oni szkrbijo za vas jezik i njega obdrszanj, vasa duzsnoszt je nji bogati. Z szziromastvom sze niscse nemore vö zgucsati, ar nega tak velikoga szziromaka, ki vednom leti edno korono nebi mogao aldüvati za szvojo düso.

Naslednje leto je vprašanje slovenskega jezika v *Kalendarju* (1905: 118) razložil kot državljansko pravico, ki je zakonsko določena (»ar pravda szvetszka nase domovine nam zagvüsa nüc nasoga jezika materinoga«), s tem pa je prvotno versko vplivanjsko vlogo *Kalendarja* razširil na politično, tako da je jezikovno vprašanje izenačil z narodnostnim (»pravda naturalszka je vszem jezikom ednako pravico dala«) oz. z idejo o enakopravnosti jezikov in narodov (»jezik je samo ser na vcsenje i na napredüvanje i eden je telko vreden, kak drügi«) (Jesenšek 2000: 169). V Podatkih k zgodovini tišinske škofije tako vplivanjsko funkcijo potrjuje njegova misel »Samo ne kloniti pred kakršno koli navidezno ali resnično mogočnostjo.«²

3 Oglasi v prekmurskih časopisih

3.1 Vplivanjska funkcija je prisotna tudi v oglasih, ki na zanimiv način povezujejo sporočanjško in vplivanjsko ter celo zabavno vlogo publicističnega besedila. Oglasi so besedilni ali pa se dopolnjujeta besedilo in risba; v *Novinah* so med daljšimi besedilnimi enotami. Členjeni so na več delov, tj. odstavkov, ki so med seboj logično ali asociativno povezani, tako da stopnjujejo zanimanje za oglaševano ponudbo.

3.1.1 Kratek naslov je izpisan odebeljeno z večjimi črkami in označuje oglaševani predmet, trgovsko znamko oz. firmo (*Ferencz-zsganica, Feller V. Eugen, Tvrđka Suttner*), rezultat oglaševanja (*Zdrava plüča, Pijancsivanje, Prilüblena je, Bolecse*) ali kratko izraženo propagandno geslo oz. domislico (*Najbolša ženska, Geslo poštenosti, Nekelko pravoga džündža*).

3.1.2 Daljši besedilni oglas se začinja z navezovalnim besedilom, ki vzpostavlja povezavo med naslovom in oglaševanim predmetom; praviloma gre za daljšo zloženo poved z izrazito vrednostno sodbo:

² Gre za prevod tišinske kronike iz madžarščine, ki ga je pripravil Jožef Smej; citiram po I. Škafar 1970: 563.

Najbolša ženska. Z med jakosti žensek je naplemenitejša bržčas tista, ka rada pomaga v nesrečaj, neprilikaj i trpljenji, pa je zato najbolša tista ženska, štera zna najprla pomagati v domačoj rodovini, či mož ali deca nedovedoč zbetažajo ali si prehlaje-njom, prepihom, prenaporom itd. nakopajo kakšo bolezen.

Naslednja poved, členjena z odstavkom, stopnjuje vrednostno zaznamovanost navezovalnega sporočila do asociacije, da je oglaševani predmet najboljša rešitev (tekočina ozdravi tako rekoč vse); pri tem se sklicuje na t. i. večinsko mnenje (skoraj vse ženske imajo oglaševano zdravilo vedno pri roki):

Či se ide zato za reumatične bolečine, ranilve, piščajce, zmečkanine, gutne bolečine ali glavobol, segajo pač skoro vse ženske po Fellerovom bolečine vtišajočim »Elsa-Fluidom«, šteroga majo vsigdar doma.

Vplivanjska funkcija oglasa je podkrepljena z navdušujočim mnenjem znane osebe, ki zagotavlja, da gre za odlično zdravilo – če je dobro za znamenite posameznike, bo tudi za vse druge ljudi:

Vtegnilo bi biti našim čitatelom dobro zvedeti, kak piše od toga znana pesnica Pavel Marijanka Lacroma pl. Eger Schmitzhansen: »Držim za dužnost, Vam naznaniti, kak dobro mi je včino Vaš od baronice Freitagh zročeni »Elsa-Fluid« za mojo obrazno neuralagijo. Sprejmite z med velkoga števila do najsrčneje zahvale obvezanih ljudi srčno zahvalo.«

Cena in pogoji nabave: »12 glažkov za 6 koron« so navedeni čisto na koncu, pred tem pa je na vrsti še naštevanje vseh drugih zdravilnih učinkov:

Fellerov »Elsa-Fluid« je pa pri ženskaj jako prilübleni tüdi proti šplintam, piščajcom, bradajicam pa za vlase, či se terejo ali pa ščejo spokati. Dela zdravo vlasišče, belo mejko pa čisto kaže povsedi črstvujoči pa poživlajoči učinek.

3.1.3 Predstavljeni vzorec oglaševanja je v *Novinah* najpogostejši, po sporočanjski in vplivanjski vlogi besedil pa so med samobesedilnimi oglasi najbolj zanimivi tisti, ki tekmujejo s konkurenco in jo prikazujejo v slabi luči. Pomemben sporočanjski učinek je tudi primerjava cen:

Premišljeni küpec si zato pri Suttneri küpi vüro, ne pa v kakšem bazari, šteri krivozove za vüarnico, popravici pa z žajfov, štrumfami, igračami i poramnicami tüdi vüre trži, štere večkrat tak slabo hodijo, da kupca samo dreselijo. Odavci bazara najmre ne morejo razumeti k naoljenji, pregledüvanji i ravnanji vüre, kak to vučeni vürarje delajo v Suttnerjevoj švicarskoj tovarni z vsakov vörov pred odjavo. Premišljeni küpec ne bo takše naprave küpüvao, v šteroj med stoterim blagom tüdi vüro ponujajo samo za 8 k., ar zdrava pamet če malo premisli, spozna, ka to samo malovredna plehnata vüra more biti. Dobre vüre zaistino samo poceni moremo v Suttnerovej svetovnoj hiši dobiti najbole, kaj mnogo jezer zahvalnih pisem potrdi.

3.1.4 Najzanimivejši so uokvirjeni celostranski ali večji oglasi, ki učinkujejo s svojo celostno podobo. Risba, besedilo in izraba različnih vrst tiska, velikosti in vrste črk se dopolnjujejo in vplivajo na bralca oz. kupca, čeprav je široka uporabnost ponujanih stvari že komaj verjetna:

Revma, protin, či je ravno zastarani, neuralgične bolečine, glavobol, zobobol, boleznj v guti, pa na šinjeki, nervoznost, bodlaji, trganje v glavi, nadale očesna slabost, mozoli, ranitve, brezsnenost pa tudi dosta drugih betegov se jako dobro vrači s Fellorovim fluidom. Njegov vpliv je zdravilen, očvrstvjuoči, vala za kašel, zamuknjenost, natho, za prsne pa gutne bolezni pa ešče proti trešliki tudi [...].

Človeki razdreseli življenje večkrat takši beteg, šteri je posledica pokvarjenoga želodca pa črev, zato pa ščemo opomenoti čitatela, ka proti bolečini v žalodci, proti krči, breztečnosti, proti bolečinam v ledevjaj, proti vömetanji, glavoboli, riganji, napihnjenosti, pri zategaj pa pri vsakojačkom motenji prebavljanja, pri zlatoj žili, pri brüljenji itd. vnogo jezer lüdi rabi z najbolšim uspehom Felberove čistilne rabarske »Elsa-kruglice«.

3.1.5 »Elsa-kruglice« so predstavljene tudi v domiselnem oglasu, ki navaja številne pregovore in reke o hrani kot asociacijo za jasno sporočanjško (»samo tisti, ki dobro prebavljajo, se lejko veselijo vsikdar zdravomi življenji«) ter vplivanjsko vlogo besedila (»či je slabo prebavljanje, je Fellerova rebarbarska »Elsa-kruglica« najbolše vrastvo«). Oblikovna posebnost oglasa je naslov, ki je del prve povedi, in sicer je izpostavljen v naslovni vrstici in natisnjen z večjimi, odebeljenimi črkami:

Nekelko pravoga džündža

z zakladnice živlenske modrosti naj bo tü zapisanoga v navuk čitelom. Dobro jesti je telko, kak pozabiti žalost. Pokvarjeno jajce kašo pokvari. Istinski naj bo tvoj guč, čista naj ti bo pitvina, pa se ogibli sirovoga djanja. Zmernost drži v jeli pa v pili, te dosegneš visoko starost v dobrom zdravji. Dosta tudi z dobroga naškodi. Ne živimo s tistoga, ka prebavimo. Jelo, pilo da življenja močn. Nemaren človek, šteroga želodec je nej dober. Vsa vnoga dobra živlenska pravila to včijo, ka ki šče živeti, naj ma skrb na dober tek pa na prebavo.

4 Zaključek

Prekmurski publicistični jezik se je začel razvijati šele v drugi polovici 19. stoletja v času, ko se je na slovenskem narodnostnem ozemlju vsaj formalno že oblikoval enotni slovenski knjižni jezik. Zamudništvo je potrebno presojati z vidika posebnega položaja, ki ga je imel prekmurski knjižni jezik v slovenskem jezikovnem razvoju. Knjižno se je potrdil v protestantskih tiskih na začetku 18. stoletja (skoraj sto sedemdeset let zamudništva glede na osrednjeslovenski prostor), norma in predpis sta bila določena v prevodu nove zaveze leta 1771 (osrednjeslovenski knjižni jezik 1584), prvi posvetni tiski pa se pojavijo v 19. stoletju, načrtno šele v Košičem času, in sicer najprej čitanke in jezikovni priročniki ter zgodovinska besedila. Umetnostni jezik se je začel razvijati sredi stoletja, in sicer najprej v prevodih madžarskih romantikov, npr. Petófiya, ki so bili objavljeni v prekmurskih čitankah (Jesenšek 1998: 133), za samostojno knjižno ustvarjanje pa je zmanjkalo časa ravno takrat, ko je bilo jezikovnozvrstno zamudništvo že skoraj preseženo. V drugi polovici 19. stoletja je bila slovenska knjižna norma že poenotena, zato ni več dopuščala vzporednih knjižnojezikovnih razvojev. Politične razmere, ki so v

pomladi narodov pospešile poenotenje slovenskega knjižnega jezika, v drugi polovici 19. stoletja niso pozitivno vplivale na jezikovne razmere v Prekmurju. Katoliška stran je sprejela dejstvo, da je jezikovna enotnost pogoj za narodnostno združitev Slovencev, zato je sledila podobi t. i. novoslovenščine (npr. Borovnjakova *Angelska služba*, 1890), protestanti pa so se s Kardošem odločili, da ob finančni podpori madžarskih oblasti pišejo in izdajajo knjige v prekmurskem jeziku.

Publicistika se je v Prekmurju začela razvijati šele z Agustičevim nastopom in v Budimpešti izhajajočim časopisom *Prijatelj* (Jesenšek 1999). Jezikovno je *Prijatelj* (1875–1878) ohranjal arhaično podobo in se ni prilagodil jezikovnim in družbenim spremembam v Prekmurju, ki jih urednik niti ni dobro poznal, saj je živel in delal v Budimpešti.

Protestantski *Dober pajdaš*, ki je začel izhajati leta 1899, je bil pisan v prekmurskem jeziku (narečju), dvojezična (narečno prekmurska in madžarska) je bila tudi *Muraszombat es videke/Murska Sobota in njena okolica* (izhajati je začela 1884), na začetku 20. stoletja pa je narečnost sprva še ohranjal Kalendar, medtem ko sta *Marijin list* in *Novine* na začetku še vztrajala pri prekmurski (knjižni) normi, nato pa sta po prvi svetovni vojni odločilno vplivala na poenotenje jezika v tistem delu Prekmurja, ki je bilo priključeno matičnemu slovenskemu ozemlju.

Jezikovno zamudništvo in razhajanje med protestanti ter katoličani sta v prekmurski publicistiki podaljševala prehod na skupni slovenski jezik, sporočanjska, zabavna predvsem pa vplivanjska vloga prekmurskih publicističnih besedil pa ga je nato v prvi polovici 20. stoletja usmerjala in olajševala – najprej *Novine* in *Marijin list*, nato pa tudi drugi časopisi, izhajajoči v Prekmurju.

Literatura

- Janez DULAR, 1974: Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika. *10. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. T. Logar. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Marko JESENŠEK, 1998: Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Ur. I. Nyomárkay, S. Lukač. Budimpešta: Košičev sklad. 121–138.
- Marko JESENŠEK, 1999: Jezik v prvem prekmurskem časopisu *Prijatelj*. *Logarjev zbornik. Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Ur. Z. Zorko, M. Koletnik. Maribor: Slavistično društvo. 327–343.
- Marko JESENŠEK, 2000: Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*. Ur. Z. Jan. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 167–175.
- Marko JESENŠEK, 2003: O jezikoslovnem delu Avgusta Pavla. *Avgust Pavel*. Ur. Z. Zorko, A. Panko. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 33–55.
- Marko JESENŠEK, 2004: Tradicionalnost in modernost prekmurskih oglaševalskih besedil. *40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. M. Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 92–106.

- Vida JESENŠEK, 1998a: *Okkasionalismen: ein Beitrag zur Lexikologie des Deutschen*. Maribor: Slavistično društvo, Slovensko društvo učiteljev nemškega jezika.
- Vida JESENŠEK, 1998b: Zur Leistung der okkasionellen Lexik im politischen Pressekommentar. *Mediendiskurse. Verbal-Workshop Graz 1996*. Ur. B. Kettemann, M. Stegu, H. Stöckl. Frankfurt am Main: Lang. 133–140.
- Tomo KOROŠEC, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Martina OROŽEN, 1996a: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Martina OROŽEN, 1996b: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Martina OROŽEN, 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Ivan ŠKAFAR, 1970: Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. *Dialogi*. Maribor. 463–573.
- Ivan ŠKAFAR, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

